

IDENTIFIKÁCIA JEDNOTLIVÍN, REFERENCIA A VLASTNÉ MENÁ

Marián ZOUHAR

IDENTIFICATION OF PARTICULARS, REFERENCE AND PROPER NAMES

The paper mainly deals with the problem of reference of proper names. Unlike definite descriptions, proper names *in themselves* possess no exact necessary and sufficient conditions for making successful performance of reference. This is the consequence of the fact that proper names just name their bearers and do not describe them. It is argued that Frege's theory violates this fact, and therefore can be taken only as a view about the meaning of proper names, not as a theory of reference. Two conceptions of Strawson designed to solve the problem are mentioned - the cluster description theory and the communication chain theory. The second one is refused immediately, as unrealistic view on referential behaviour of proper names. Then Searle's version of cluster description theory, more elaborate one than Strawson's, is analyzed. However, it is shown that this conception is unsatisfactory as well, because either it invokes Kripke's and Donnellan's objections against any description theory or its explanation of reference of proper names is circular.

Logika a ontológia podľa P. F. Strawsona úzko súvisia. To, čo je potenciálnym predmetom singulárnej identifikačnej referencie, resp. subjektom predikácie, zároveň patrí k entitám prípustným v rámci našej ontológie, ktorej najhlbším a fundamentálnym vyjadrením je pojmová schéma, ktorou ako ľudia a členovia určitej jazykovej komunity disponujeme. Sémantika nášho jazyka veľmi dobre korešponduje s našimi ontologickými intuíciami. Ontologická dištinkcia medzi jednotlivinami a všeobecninami je podľa Strawsona najzákladnejším zdôvodnením existencie *subjekt-predikátových výrokov*, v ktorých na prvom mieste, pred slovesom "byť" v určitom tvare, t.j. na subjektovej pozícii, vystupuje singulárny výraz referujúci na nejakú jednotlivinu a na druhom mieste, po slovese "byť" v určitom tvare, t.j. na predikátovej pozícii, sa nachádza všeobecný výraz (podstatné meno, prídavné meno atď.) vzťahujúci sa na určitú všeobecniu. V praktickej sfére každodennej komunikácie možno tieto teoretické úvahy jednoducho chápať ako konštatovanie, že primárnym cieľom komunikácie s inými ľuďmi je hovoriť o veciach a udalostiach okolo nás, a to znamená najprv identifikovať určitú vec alebo udalosť a potom jej niečo predikovať.¹

Zamerajme sa na singulárne výrazy. Podľa Strawsonovej predstavy pomocou singulárneho výrazu hovorca pre adresáta identifikuje jednotlivinu, o ktorej chce niečo povedať. Možno sa však pýtať, prečo sú singulárne výrazy vhodné na tento účel. Zdá sa, že hovorca dokáže identifikovať určitý predmet preto, lebo medzi výrazom, ktorý použije, a danou jednotlivinou existuje istý vzťah, ktorý sa nazýva *referencia*. Hovorca dokáže identifikovať jednotlivinu práve preto, že daným výrazom možno referovať na príslušnú jednotlivinu. To znamená, že nevyhnutným predpokladom úspešnej hovorcovej identifikácie predmetu (prostredníctvom určitého singulárneho výrazu) je vzťah referencie medzi výrazom a predmetom. Identifikácia sa u Strawsona spája so situáciou, v ktorej vystupuje hovorca a adresát. Hovorca síce môže identifikovať referovať na nejakú jednotlivinu, ale adresát ju nemusí z nejakých dôvodov identifikovať. Kým adresát jednotlivinu neidentifikuje, nemožno úspešnú identifikáciu priznať ani hovorcovi.² Všetko to závisí od toho, či adresát pochopí referenciu výrazu, ktorý použil hovorca (pravda, to je veľmi zjednodušený obraz, lebo sa v ňom abstrahuje od intencií hovorca).

V tejto stati sa budem zaoberať jedným druhom singulárnych výrazov, *vlastnými menami*, a Strawsonovým vysvetlením ich referovania. Prvoradý problém teda znie: Kedy povieme, že hovorcovo použitie vlastného mena môžeme klasifikovať ako úspešnú identifikačnú referenciu na danú jednotlivinu?

1. Problém referencie

Najdôležitejšia otázka, na ktorú musí každá uspokojivá teória referencie odpovedať, znie: Ak na jednej strane máme jazykový výraz a na druhej strane mimojazykový predmet, na základe čoho môžeme konštatovať, že výraz *referuje* na tento predmet, t.j. že výraz *je znakom* predmetu a predmet je výrazom *označený*? Ak si predstavíme určitú rečovú situáciu, v ktorej vystupuje hovorca a adresát, môžeme otázku formulovať takto: Ako je možné, že adresát chápe niektoré hovorcove slová ako vykonanie aktu referencie na nejaký predmet? Alebo: Čo spôsobuje, že ak určité slová použijeme istým spôsobom, tak poukazujú na niečo *jednotlivé* mimo jazyka, na nejaký konkrétny predmet vo svete? Všetky tri otázky sa v podstate týkajú toho istého problému, ktorý môžeme nazvať *problémom referencie*. Teória referencie by potom mala stanoviť *nevyhnutné a postačujúce* podmienky, za ktorých by sme o určitom výraze mohli povedať, že referuje na nejaký predmet alebo že sa použil na vykonanie aktu referencie na nejaký predmet.

Je jasné, že vzťah medzi výrazom a jednotlivinou, ktorá je jeho referentom, nie je len obyčajnou asociáciou, lebo by bolo úplne náhodné, že výraz

vyčlení práve tento predmet, a nie iný. Vzťah medzi nimi by bol v tomto prípade úplne arbitrárny, čo by spôsobilo, že úspešná komunikácia by bola vecou šťastnej náhody. Paradigmatický nearbitrárny vzťah referencie možno demonštrovať na príklade deskripcií, t.j. výrazov tvaru "to jediné x , ktoré je F " (skrátene "to F "). Deskripcia môže identifikovať konkrétny predmet preto, že poukazuje na nejakú *jedinečnú* vlastnosť tohto predmetu, t.j. na vlastnosť, ktorú má len tento jeden predmet a žiadny iný. Pôvodne záhadný vzťah referencie možno explikovať ako dobre zrozumiteľný vzťah *opisovania* alebo *spĺňania*: referentom deskripcie je ten predmet, ktorý deskripcia *opisuje* alebo ktorý *spĺňa* deskriptívnu podmienku stanovenú deskripciou (t.j. predmet je F *a zároveň* je jediným relevantným F).³

Deskripcia musí obsahovať aspoň jeden všeobecný výraz, ktorý je doplnený výrazom naznačujúcim jedinečnosť: v niektorých jazykoch ním môže byť napríklad určitý člen. V slovenčine, ktorá nepozná určitý člen, sa mnohé deskripcie nedajú odlišiť od výrazov pre vlastnosti. Ak teda vytvoríme vetu, v ktorej sa bude deskripcia vyskytovať na druhom mieste, po slovese "byť" v nejakom tvare, môžeme ju interpretovať dvojako: buď ako výrok o identite, ak subjektový výraz aj deskripciu budeme chápať ako singulárne referujúce výrazy, alebo ako subjekt-predikátovú vetu, pokiaľ deskripcia bude vystupovať v pozícii predikátu, a predmetu, na ktorý referuje subjektový výraz, bude predikovať nejakú vlastnosť alebo vlastnosti.⁴ V tejto pozoruhodnej dvojtvárnosti deskripcií môžeme hľadať zdôvodnenie ich spôsobu referovania na jednotliviny. Totiž to, na čo sa deskripcia vzťahuje, keď vystupuje ako predikát, t.j. všeobecnina alebo séria všeobecnín, je tým, čo jej umožňuje vyčleniť konkrétny predmet, keď sa vyskytne na referujúcej subjektivej pozícii. Prostredníctvom všeobecnín, ktoré deskripcia vyjadruje na predikátivej pozícii v subjekt-predikátivej vete, opisuje danú jednotlivinu.

Na druhej strane vlastné meno je referujúcim výrazom na akejkolvek pozícii vo vete. To znamená, že vlastné meno nemôže plniť úlohu vetného predikátu, a preto, dá sa povedať, svoj referent nijako neopisuje. Ak totiž nejstvue nič, čo by meno mohlo vyjadrovať, keď sa vyskytuje na druhom mieste vo vete, takisto nejstvue nič, prostredníctvom čoho by mohlo referovať na daný predmet.⁵ Tento záver veľmi dobre korešponduje s doktrínou Johna Stuarta Milla, podľa ktorej vlastné mená síce majú referenty, ale nič nekonotujú, inými slovami, svoje referenty nijako neopisujú. Primerane to vystihuje aj bežné intuície spájané s vlastnými menami. Ak je to však tak, chýba nám jasné riešenie problému referencie vlastných mien. Millova doktrína síce konštatuje, že medzi vlastným menom a určitým predmetom je isté spojenie, ale povahu tohto spojenia neobjasňuje.⁶

Zdá sa, že optimálna teória referencie vlastných mien by mala mať dve črty: na jednej strane by mala rešpektovať nedeskriptívny charakter vlastných mien a na druhej strane by mala stanoviť primerané nevyhnutné a postačujúce podmienky, za akých vlastné meno referuje na konkrétny predmet. To znamená, že o vlastných menách nesmieme predpokladať, že referujú na základe deskriptívneho významu. Aby sme sa však vyhli zdaniu protirečenia medzi týmito požiadavkami, treba k nim ešte niečo pridať. Nemôžeme povedať, že *samotné* meno obsahuje nejaké deskriptívne podmienky, ale môžeme koherentne povedať, že niekto *so svojim použitím mena* spojil takéto podmienky. V tomto prípade sa referovanie mena na predmet nesprostredkúva deskriptívnymi podmienkami, ale používateľom mena, ktorý ich má k dispozícii. Ak hovorca, ktorý disponuje určitými znalosťami o jednotlivine, chce ju označiť menom, stačí, ak s menom asociuje niektorú alebo niektoré deskriptívne podmienky, ktoré v jeho idiolekte jedinečne vyčleňujú požadovaný predmet, a tak stanoví referenciu mena na daný predmet.

Z toho je jasné, že úzky *sémantický* pojem referencie nebude stačiť. Sémantický pojem referencie naznačuje, že *výraz* referuje na určitý predmet na základe podmienok stanovených *týmto* výrazom. Tento výraz sám obsahuje isté podmienky, ktoré transformujú určitý predmet na referent výrazu a výraz mení na znak predmetu. Na základe týchto podmienok teda predmet aj výraz nadobudnú určité komplementárne vlastnosti, ktoré ich "držia pohromade" (t.j. výraz nadobudne vlastnosť *byť znakom toho a toho predmetu* a predmet získa vlastnosť *byť označený tým a tým výrazom*). Sémantický vzťah referencie teda predstavuje dvojargumentovú reláciu, ktorej prvým argumentom je určitý výraz a druhým je nejaký predmet: hovoríme, že daný výraz *referuje na* daný predmet (zanedbávam parametre možného sveta a časového okamihu).

Pragmatický pojem referencie je však odlišný. Referovanie sa stáva záležitosťou predovšetkým používateľov výrazov. Leonard Linsky tvrdí, že "sú to používatelia jazyka, ktorí referujú, nie výrazy, ktoré pritom používajú, tie referujú nanajvýš v odvodenom zmysle" ([5], 148). Niečo podobné si možno prečítať aj u Strawsona: "Nie je pravda, že výraz ako taký sa 'zmieňuje' alebo 'referuje', niekto ho však na to môže použiť" ([14], 131). John Searle, ktorý predložil podobné vysvetlenie referencie vlastných mien ako Strawson, zase poznamenáva, že "zvrat 'referujúci výraz' nemá implikovať, že referujú výrazy. Naopak, [...] referovanie je rečový akt a rečové akty nevykonávajú slová, ale hovorcovia, keď použijú slová" ([10], 28). Pragmatický pojem referencie je trojargumentovým vzťahom medzi výrazom, jeho používateľom a predmetom: hovoríme, že hovorca *referuje prostredníctvom*

určitého výrazu *na* daný predmet (opäť zanedbávam možný svet a časový okamih). U Searla je referencia jedným z rečových aktov, je tzv. *propozičným* aktom. Okrem referencie sa ako propozičný akt klasifikuje aj predikácia. Referujúce a predikatívne výrazy spolu tvoria vety, ktoré možno použiť na vykonanie rôznych *ilokučných* aktov, napríklad tvrdenia, sľubu, rozkazu atď. Na základe toho vidieť, že vykonať akt referencie (a rovnako aj predikácie) možno len v kontexte určitého ilokučného aktu. U Strawsona, ako sme videli, je zase referovanie nevyhnutným predpokladom identifikácie jednotlivín a ich "avedenia" do propozície, ktorú tvrdí veta.

Možno sformulovať predbežnú definíciu referencie pre vlastné mená: Vlastné meno *M* referuje na predmet *P* vti existuje taká osoba *O*, ktorá disponuje deskriptívnymi podmienkami *D*, ktoré predmet *P* spĺňa, a ktorá v konkrétnom použití vlastného mena *M* s *M* asocjuje deskriptívne podmienky *D*.

Treba spomenúť, že pri determinácii referenta mena nemusí byť úloha hovorca len taká, ako som ju práve opísal. Známy a pomerne široko akceptovaný rival deskriptivistického prístupu, *kauzálna teória referencie vlastných mien*, ponúka iný obraz, ktorého súčasťou síce je používateľ mena, ale nie deskriptívne podmienky.⁷ Hlavná myšlienka kauzálnej teórie spočíva v tom, že referentom mena je predmet, ktorý stojí na začiatku určitého kauzálneho komunikačného reťazca, ktorý sa skladá z dvoch rovín: najprv sa pre určitý identifikovaný predmet vyberie istý jazykový výraz, ktorý sa *zavedie* ako jeho *meno* (t.j. predmet je "pokrstený" týmto menom), a potom sa tento výraz (ako *meno* daného predmetu) odovzdáva ostatným príslušníkom danej jazykovej komunity v sérii použití v komunikácii, kde každý nový používateľ mena ho zamýšľa používať tak (t.j. s tým istým referentom), ako ho používal jeho predchodca a "učiteľ". V tomto prístupe sa u používateľa mena nevyžaduje nijaké deskriptívne alebo iné identifikačné poznanie, aby mohol meno správne použiť - stačí len poznať toto meno, lebo to znamená *poznať ho ako meno určitého predmetu*, a to je dôležité.

Podľa tohto prístupu by sa mohlo zdať, že hovorca, člen určitej jazykovej komunity, nevystupuje ako aktívny agent, ktorý v komunikácii vykonáva aj určitú identifikačnú činnosť, aby svojim adresátom ukázal, o čom hovorí, ale to bolo zaňho vykonané už dávno predtým, ako sa meno naučil. Dá sa povedať, že len participuje na výsledkoch iných ľudí, ktorí stáli pri zrode spojenia medzi menom a predmetom. Jednoducho, pre úspešnú komunikáciu podľa tohto chápania stačí, ak *niekto* z danej komunity má potrebné identifikačné poznatky, ale nemusia ich mať všetci, ktorí používajú dané meno.⁸ Pre niekoho sa môže táto predstava zdať rovnako mystická ako hypotézy

o jungovských archetypoch alebo karteziánskych vrozených ideách. Úloha používateľa mena je v deskriptivistickom prístupe iná, omnoho aktívnejšia.

2. Princíp identifikačných deskripcií

Deskriptivistické teórie sa riadia požiadavkou determinácie referenta mena prostredníctvom asociovanej deskripcie alebo deskripcií. Akceptujú tzv. *princíp identifikačných deskripcií* ako základný návod na vykonanie úspešnej referencie. Strawson tvrdí, že "nie je [...] správne, ak používame meno jednotliviny, pokiaľ nevieme, na koho alebo na čo referujeme, keď ho použijeme. Meno je bezcenné, ak ho nepodporujú deskripcie utvorené na objasnenie jeho použitia" ([12], 51). Searlova formulácia je trochu exaktnejšia: "Nevyhnutná podmienka úspešného vykonania určitej referencie použitím výrazu spočíva v tom, že výraz buď musí byť identifikačnou deskripciou, alebo hovorca musí byť schopný na požiadanie uviesť identifikačnú deskripciu" ([10], 88).

V našom prípade je identifikačnou deskripciou taký výraz, ktorý identifikuje predmet, ktorý má byť referentom určitého vlastného mena. Takáto deskripcia musí spĺňať veľmi prísne požiadavky, čo uznáva aj Strawson.⁹ Predovšetkým musí byť jedinečná v tom zmysle, že pre daného hovorcu, resp. adresáta v určitom kontexte jedinečne vyčleňuje predmet. Obmedzenie na príslušný kontext má obrovské praktické výhody, lebo nemusí byť vždy jasné, či sa daná deskripcia vzťahuje len na jeden predmet v *celom* uvažovanom univerze. Dôležité je len to, či sa vzťahuje na jeden predmet v *danom* kontexte.

Ďalej identifikačná deskripcia nesmie obsahovať takú referujúcu zložku, ktorej referent nie je bezprostredne jasný alebo sa nedá podložiť identifikačnou deskripciou, ktorá by stanovovala jej referent. To znamená, že ak obsahuje vlastné meno, treba ho nahradiť identifikačnou deskripciou špecifikujúcou referent *tohto* mena. Proces odstraňovania vlastných mien z identifikačných deskripcií môže byť, pravdaže, pomerne dlhý. Závisí to od toho, či identifikačná deskripcia, ktorou podporíme použitie mena, obsahuje ako svoju zložku ďalšie vlastné meno. Napokon však musíme dospieť k záveru, že identifikačná deskripcia sa skladá len zo všeobecných výrazov, prípadne obsahuje demonstratívny prvok, napríklad osobné alebo ukazovacie zámeno. Ak sa nepodarí vytvoriť deskripciu v takejto podobe, nemožno zodpovedne vyhlásiť, že sa menom úspešne referovalo na daný predmet. Keď teda budem hovoriť o deskripcnej teórii a identifikačných deskripciách, budem mať na mysli práve taký druh deskripcie, pri ktorom nevzniká otázka

aplikácie, a jej referencia nie je spochybnená tým, že by deskripcia obsahovala výraz, pri ktorom by otázka aplikácie vznikala.

3. Strawson o komunikačnom reťazci

V monografii [12], v hlavnom diele, v ktorom sa Strawson zaoberá problémami referencie, formuluje dve teórie týkajúce sa referovania vlastných mien, ktoré viac-menej rešpektujú definíciu referencie, ktorú som uviedol v prvej kapitole. Prvá z nich predstavuje tzv. *zväzkovo-deskripčnú teóriu*, podľa ktorej vlastné meno referuje na predmet, ktorý spíňa určité množstvo deskripcií, t.j. zväzok deskripcií, ktoré s menom v danom použití spája hovorca.¹⁰ Druhá koncepcia predstavuje *teóriu komunikačného reťazca*, podľa ktorej každý používateľ vlastného mena sa ho zaväzuje používať v zhode s tým, ako meno používal človek, od ktorého ho prevzal. Ak v sérii komunikačných použití mena dospejeme na začiatok, nájdeme predmet, ktorý bol daným menom pomenovaný. Aby sme to dosiahli, každý človek, ktorý sa angažuje v príslušnom komunikačnom reťazci, by si mal podľa Strawsona pamätať, od koho sa meno naučil. Na identifikáciu referenta mena potom stačí, keď bude vhodným spôsobom referovať na svojho predchodcu.¹¹

Ani jednu teóriu však Strawson detailnejšie nerozpracoval, skôr naopak, musíme sa uspokojiť len s kusými myšlienkami. Našťastie podobnú zväzkovo-deskripčnú teóriu podstatne podrobnejšie formuloval aj Searle. Teóriu komunikačného reťazca zase rozpracovali prívrženci kauzálnej teórie referencie vlastných mien, hoci v pomere odlišnej podobe. Podrobnejšie sa budeme zaoberať len zväzkovo-deskripčnou teóriou, lebo teória kauzálneho reťazca sa v Strawsonovej podobe dá redukovať na deskripčnú teóriu a navyše v sebe skrýva výrazné nedostatky, ktoré teraz stručne naznačím.

Strawsonovu teóriu komunikačného reťazca možno redukovať na zväzkovo-deskripčnú teóriu, lebo spojivo medzi jednotlivými použitiami vlastného mena v komunikácii zabezpečujú deskripcie identifikujúce predchodcu momentálneho hovorcu, t.j. človeka, od ktorého terajší hovorca prevzal dané meno. Teória komunikačného reťazca teda predstavuje akúsi minimálnu deskripčnú teóriu, v ktorej, zdá sa, sa pre adekvátne použitie mena vyžaduje len minimálne poznanie. Charakter poznatkov je však oproti klasickým verziám deskripčnej teórie trochu osobitný: o referente mena, o jeho nositeľovi, hovorca *de facto* nemusí nič poznať, aby meno mohlo úspešne referovať na svoj referent (!), ale stačí, ak niečo pozná o poslednom použití mena, t.j. fakt o mene samom. Zdá sa, že ak budeme v tejto línii pokračovať aj ďalej, môžeme ešte viac zmierniť nároky na poznanie. Predstavme si situáciu, v ktorej sa osoba *A* naučila vlastné meno *M* od osoby *B*, ktorým *B*

referovala na predmet *P*. Svoju prvú referenciu osoba *A* podporí tvrdením, že použitím vlastného mena *M* zamýšľa referovať na ten istý predmet (ale nemusí vedieť, že ním je práve predmet *P*), na ktorý referovala osoba *B* svojim použitím mena *M*. Podľa analyzovanej teórie by sme referenciu osoby *A* mali uznať za úspešnú. Ak sa však osobe *A* podarilo raz úspešne referovať na predmet *P* menom *M*, prečo by sa jej to nemalo podariť aj druhýkrát? A nemožla by pri druhom akte vykonania referencie prostredníctvom mena *M* odkázať na svoj prvý úspešný referenčný akt? Malo by to byť možné, keďže prvú referenciu sme uznali za úspešnú. Mala by teda zabezpečiť úspešnosť aj druhej referencie. Vidíme, že nároky na poznanie klesajú. Pri prvom referenčnom akte sa vyžadovala deskripcia odkazujúca na *predchádzajúceho* používateľa mena. Pri druhom akte sa vyžaduje len deskripcia odkazujúca na predchádzajúce použitie mena *momentálnym* hovorcom. Pritom nezáleží na tom, či sa pamätá alebo nepamätá aj na predchádzajúceho používateľa; dôležité je iba to, či si pamätá svoje predchádzajúce použitie. Pri ďalšom používaní sa hovorca, osoba *A*, môže zapliesť do osidel svojich vlastných použití mena tak, že úplne stratí zo zreteľa pôvodný cieľ - predmet *P*, na ktorý referoval jej predchodca, osoba *B*.

Tomuto extrémnemu scenáru by sme sa mohli vyhnúť tak, že do koncepcie zaviedieme *ad hoc* požiadavku, aby sa ako legitímne akty referencie chápali len tie použitia mena, ktoré sú podporené odvolaním sa na predchádzajúceho používateľa mena. Táto požiadavka je *ad hoc* preto, lebo referenčné akty rozdeľuje do dvoch arbitrárnych skupín, pričom do prvej skupiny patria akty uskutočnené predchodcom terajšieho používateľa mena a do druhej triedy akty vykonané terajším používateľom mena. K tomu treba doplniť podmienku, že len akty z prvej skupiny môžu usmerňovať používanie vlastného mena. Netreba zdôrazňovať, že dôvody na takúto požiadavku absentujú.

V princípe však je možné realizovať úspešnú referenciu podľa tejto Strawsonovej teórie, ale dospievame k určitému paradoxu. V protiklade k proklamovanej skromnosti požiadavky na identifikačné poznanie, ktorá by mala zabezpečiť úspešnosť referencie mena *M* na predmet *P*, narážame na príliš reštriktívne, ba dokonca neprijateľné nároky. Je totiž potrebné, aby sa *nijaký* používateľ mena v celom komunikačnom reťazci nepomýlil v tom, od koho meno prevzal s jeho referentom, a navyše terajší používateľ mena musí vedieť, že sa nikto nepomýlil! V opačnom prípade nemožno jeho akt klasifikovať ako úspešné referovanie na daný predmet. To je zrejme omnoho náročnejšia požiadavka na poznanie než vedieť nejaký individualizujúci fakt

o nositeľovi mena. O jej nemožnosti nás môže presvedčiť každé meno, ktoré má v danej jazykovej komunite dlhšiu históriu.

S týmto nedostatkom sa spája aj ďalší nedostatok teórie, na ktorý upozornil Saul Kripke. Poznamenáva, že požadovaný poznatok môže zlyhať, keď si ľudia nepamätajú, od koho meno prevzali. To sa často stáva. Okrem toho v komunikačnom reťazci sa môže vyskytnúť kruh, keď niekto preberie meno nejakého predmetu, ktoré kedysi poznal, ale naň zabudol, od človeka, ktorý od neho pôvodne meno prevzal.¹² Zdá sa, že deskriptívna teória, ktorá spočíva v idei odovzdávania mena, nie je úspešná, lebo sa neodovzdáva nič, čo sa priamo týka referenta mena, t.j. toho, čo by predmet jedinečne vyčlenilo.¹³ Z tohto hľadiska treba hodnotiť zväzkovo-deskriptívnu teóriu ako úspešnejšiu.

4. Fregeho teória vlastných mien

Prv než prejdem k zväzkovo-deskriptívnej koncepcii referencie vlastných mien, uvediem inú doktrínu, ktorá má ilustrovať, akou teória referencie *nemá* byť, aké otázky by nemala klásť. Ide o Fregeho názor na vlastné mená, ktorý, zdá sa, vedie skôr k teórii významu než k teórii referencie vlastných mien.

Na začiatku svojej slávnej state [3] si Frege kladie otázku, prečo sú výroky tvaru " $a = b$ " informatívne, kým výroky tvaru " $a = a$ " nie sú informatívne, ale triviálne (pripomínam, že výrazy " a " a " b " sú singulárne výrazy, teda deskripcie, ale aj vlastné mená). Fregeho odpoveď je známa: výraz " a " vyjadruje iný zmysel ako výraz " b ". Lenže nemožno sa zbaviť dojmu, že spôsob, ako Frege svoj problém formuloval, zmiešava sémantický problém rozdielnosti medzi analytickými a syntetickými výrokmi s epistemologickým rozlíšením medzi informatívnymi a neinformatívnymi (triviálnymi) výrokmi. Keď v tomto kontexte Frege charakterizuje zmysel výrazu ako spôsob danosti referenta výrazu, hovorí nielen to, ako je determinovaný referent výrazu, ale zároveň naznačuje, že uchopením zmyslu výrazu hovorca spozná určitú stránku referenta, t.j. bude vedieť, akým referent výrazu je. V prípade deskripcii by to bolo celkom v poriadku (prirodzene, okrem notoricky známeho problému, čo to vlastne zmysel výrazu je). O vlastných menách však okrem iného napísal:

V prípade konkrétneho vlastného mena, napr. "Aristoteles", môžu sa, prirodzene, názory na jeho zmysel rôzniť. Za jeho zmysel možno napr. považovať: Platónov žiak i Učiteľ Alexandra Veľkého. Každý, kto tak robí, bude spájať s vetou "Aristoteles sa narodil v Stageire" iný zmysel ako ten, kto pokladá za zmysel tohto mena Učiteľ Alexandra Veľkého, narodený v Stageire. Pokiaľ zostáva denotát ten istý, dajú sa takéto zmeny zmyslu pripustiť, ale treba ich

odstrániť z teoretickej sústavy dôkazovej vedy a vôbec sa nesmú vyskytnúť v dokonalom jazyku. ([3], 350)

Cieľom tejto reakcie evidentne nie je odpovedať na otázku, prostredníctvom akého zmyslu referuje vlastné meno na svoj referent, ale skôr má ponúknuť vysvetlenie problému, aký zmysel umožní používateľovi porozumieť referencii mena na príslušný predmet. Pravda, zmysel výrazu je podľa Fregeho spôsobom danosti referenta mena, t.j. zmysel je to, čo dokáže spojiť určitý výraz s istým predmetom, a tak výraz zmeniť na meno *tohto* predmetu a ten transformovať na referent *tohto* mena (teda má rovnakú úlohu ako akt zavedenia mena v kauzálnych teóriách referencie). Na druhej strane si treba všimnúť, že v citovanej pasáži Frege požaduje, aby zachovanie rovnakého referenta dvoch použití jedného mena bolo kritériom úspešnosti komunikácie. Táto požiadavka však nemusí byť vždy splnená, lebo *rôzni* používatelia môžu s menom asociovať *rôzne* zmysly, o ktorých sa môže ukázať, že sú spôsobom danosti *rôznych* predmetov. Úspešná komunikácia by opäť bola len vecou šťastnej náhody.

Preto Fregeho požiadavka skôr naznačuje, že meno už má určitý referent, a pre úspešnú komunikáciu je dôležité, aby rôzni používatelia vybrali také zmysly, ktoré sú spôsobom danosti práve *tohto* už vybraného predmetu. Referent mena je podnet na výber zmyslu, nie cieľ, ku ktorému sa máme dostať prostredníctvom zmyslu, ktorý vybral hovorca. Predložený Fregeho názor teda nie je zárodkom teórie referencie vlastných mien, ale nanajvýš teórie významu mien pre jednotlivých hovorcov. Subjektívne asociované zmysly sú len prostriedkom, ako vysvetliť rozumenie, a nie referenciu. Referencia sa tu už predpokladá.

Je teda jasné, že ak sa má deskriptná teória považovať za teóriu referencie, nemôže mať takúto podobu, t.j. deskriptívne zmysly asociované na subjektívnej úrovni sa nemôžu považovať za význam mena. To dobre korešponduje s jedným z uvedených motívov, podľa ktorého meno nemôže opisovať svoj referent. Fregeho zmysel asociovaný s vlastným menom bolo možné chápať tak, že meno *v spojitosti s týmto zmyslom* charakterizuje určitú stránku referenta. Tomu sa treba vyhnúť, aby sme namiesto teórie referencie nedostali teóriu významu.

Z kauzálnej teórie aj z Fregeho verzie deskriptčnej teórie môžeme vyťažiť jedno dôležité poučenie: na rozdiel napríklad od deskripcii vlastné meno *samo osebe* neobsahuje nijaký jedinečný spôsob determinácie svojho referenta. To znamená, že vlastné meno *samo osebe* ešte nenaznačuje, čo je jeho referentom. V teórii jedného aj druhého typu musíme brať do úvahy

používateľa mena, ktorý buď je súčasťou určitého kauzálneho reťazca, alebo asociuje s menom určitú deskripciu, resp. zmysel určitej deskripcie. Až keď sú tieto podmienky splnené, možno povedať, čo je referentom mena. Inými slovami, determinácia referenta vlastného mena je primárne záležitosťou pragmatiky, nie sémantiky. Túto skutočnosť dostatočne zohľadňuje Searlova a Strawsonova verzia deskripčnej teórie, ktorá vznikla ešte pred prvými kauzálnymi teóriami.

5. Zväzkovo-deskripčná teória vlastných mien

Zväzkovo-deskripčnú teóriu predstavím v Searlovej podobe. Strawsonove poznámky sú omnoho menej prepracované, ba dokonca možno povedať, že sa končia princípom identifikačných deskripcií, v ktorom požaduje, aby použitie mena podporovali deskripcie (nie jedna deskripcia). Zvyčajne sa o zväzkovo-deskripčnej teórii hovorí ako o Searlovej-Strawsonovej koncepcii. Jadro Searlovej teórie vystihuje nasledujúci citát z jeho state o vlastných menách:

Deskriptívnou silou vety "Toto je Aristoteles" je tvrdenie, že o tomto predmete [t.j. Aristotelovi] je pravdivé postačujúce, ale zatiaľ nešpecifikované množstvo takýchto výrokov. Preto referenčné použitie mena "Aristoteles" presuponujú existenciu predmetu, o ktorom je postačujúce, ale zatiaľ nešpecifikované množstvo týchto tvrdení pravdivých. Použiť vlastné meno referenčne znamená presuponovať pravdivosť určitých jedinečne referujúcich deskriptívnych výrokov [uniquely referring descriptive statements], ale zvyčajne to neznamená tvrdiť tieto výroky alebo dokonca naznačiť, ktoré z nich sa presuponujú. [...] Otázka, čo tvorí kritériá pre meno "Aristoteles", je vo všeobecnosti otvorená, v skutočnosti dokonca vzniká len zriedkavo, a keď vznikne, sme to my, používatelia mena, kto viac-menej arbitrárne rozhodne, aké budú tieto kritériá. ([9], 590)¹⁴

V nasledujúcom texte zhrniem a uvediem komentár k jednotlivým oporným bodom Searlovej teórie, ktoré sú zrejme z tohto citátu a z niektorých ďalších pasáží.

a) *Deskriptívne podmienky, ktoré slúžia na determináciu referenta vlastného mena, s ktorým sa asociujú, sa pri použití mena netvrdia, ale presuponujú.* Táto charakteristika je veľmi dôležitá v tom zmysle, že demonštruje jasný rozdiel medzi Fregeho teóriou významu vlastných mien a deskripčnými teóriami *referencie*. Strawson tvrdí, že "pravé meno nemá nijaký deskriptívny význam" ([14], 141).¹⁵ Searle je trochu presnejší:

Má vlastné meno zmysel? Ak táto otázka má znamenať, či sa vlastné mená používajú alebo nepoužívajú na opísanie alebo na špecifikáciu charakteristík predmetov, odpoveď znie: Nie. Ak však znamená, či sa vlastné mená logicky spájajú alebo nespájajú s charakteristikami predmetu, na ktorý referujú, odpoveď znie: Áno, v slabom zmysle slova. ([9], 592)

Keď sa vlastné meno použije v nejakej vete, tak celkový význam vety nebude obsahovať deskriptívne podmienky asociované s menom, ako by to bolo vo Fregeho teórii. K tomu Searle poznamenáva, že "hoci vlastné mená bežne netvrdia alebo nešpecifikujú nijaké charakteristiky [svojich referentov], ich referenčné použitia napriek tomu presuponujú, že predmet, na ktorý majú referovať, má určité charakteristiky" ([9], 589-590). Presupozícia deskriptívnych podmienok v tomto kontexte znamená len to, že sú nevyhnutnými a postačujúcimi kritériami na úspešné vykonanie *referenčného aktu* prostredníctvom daného vlastného mena.¹⁶ Táto podmienka teda umožňuje splniť záväzky pre adekvátnu deskripčnú teóriu, ktoré som už spomenul: na jednej strane rešpektuje nedeskriptivistický charakter vlastných mien a na druhej strane poskytuje jasné a kontrolovateľné kritériá determinácie referenta vlastného mena. Prvý záväzok spĺňa tým, že deskriptívne podmienky asociuje s menom daná komunita, v ktorej sa meno používa, a nemá ich meno samo od seba. Druhý záväzok je splnený preto, že deskriptívne podmienky sú principiálne prístupné všetkým členom danej jazykovej komunity, a teda každý dokáže zistiť, ktorý predmet je referentom určitého použitia mena.

b) Konkrétne deskriptívne podmienky asociuje s vlastným menom jazyková komunita, v ktorej sa meno používa. Hoci sa tento aspekt explicitne nespomína v uvedenom citáte, vyplýva z pragmatického pojmu presupozície, ktorý sa v citáte spomína. Podľa zväzkovo-deskripčnej koncepcie sa s menom asociuje celý zväzok deskriptívnych podmienok. Kým v jednoduchých deskripčných teóriách stačí, aby človek s menom asocioval jednu podmienku, ktorú sám vyberie, v zväzkovo-deskripčných teóriách je obsah zväzku deskriptívnych podmienok výsledkom komunikačnej praxe celej jazykovej komunity, lebo každý jej člen môže do zväzku prispieť niektorou podmienkou, ktorú môže komunita "odsúhlasiť". Zväzkovo-deskripčné teórie prekonávajú jednoduché teórie v tom, že subjektívne asociované kritériá determinácie referenta mena nahrádzajú verejnými kritériami.

c) *Deskriptívne podmienky tvoria zväzok deskripcií, ktorý má tvar disjunkcie.* Disjunkcia niekoľkých výrokov je pravdivá už vtedy, keď je pravdivý aspoň jeden z nich. Z tohto hľadiska stačí, aby bola splnená len jedna alebo len niekoľko jedinečne individualizujúcich deskripcií. Jednoduché deskripcné teórie (Fregeho a Russellova) požadujú, aby sa s vlastným menom asociovala práve jedna deskriptívna podmienka (aby malo meno referent), ktorá striktné stanovuje referent mena, a teda vyžadujú stopercentnú úspešnosť asociovanej deskripcie. Takto však skutočná komunikácia nefunguje, ako dokazuje aj námietka, ktorú Wittgenstein formuloval proti Russellovej jednoduchej deskripcnej teórii:

Pouvažuj o tomto príklade: Ak niekto povie "Mojžiš neexistoval" môže to znamenať všeličo. Môže to znamenať: Keď Izraeliti odchádzali z Egypta, nemali *jedného* vodcu - alebo: ich vodca sa nevolal Mojžiš - alebo: neexistoval človek, ktorý by bol vykonal všetko to, čo biblia pripisuje Mojžišovi [...] Keď však tvrdím niečo o Mojžišovi - vždy som ochotný nahradiť výraz "Mojžiš" *jedným* z tých opisov. Možno, že poviem: "Mojžišom" rozumiem muža, ktorý vykonal to, čo biblia pripisuje Mojžišovi, alebo aspoň mnohé z toho. Ale koľko? Rozhodol som sa, koľko sa musí ukázať nepravdivým, aby som svoju vetu odvolal ako nepravdivú? Má teda meno "Mojžiš" pre mňa stále a jednoznačne určené použitie vo všetkých možných prípadoch? - Nie je to tak, že mám poruke celý rad opôr a že som pripravený oprieť sa o jednu, ak sa mi vezme druhá a naopak? [...] Meno "N" používam bez *pevného* významu. ([15], 61-62)

Teória referencie, ktorá požaduje práve jednu deskripciu, má za následok, že ak nič danú deskripciu nespĺňa, meno nereferuje. Pritom však môže ísť len o chybné poznanie, ktorým disponuje daný hovorca. Keby s menom asocioval inú, úspešnejšiu deskripciu, mohlo mať referent. Jediné riešenie, ktoré môže jednoduchá deskripcná teória prijať, spočíva v tom, že bude požadovať, aby deskripcie s menom asocioval neomylný hovorca. Tento nedostatok má napraviť idea *zväzku* deskripcií; má nahradiť neomylného hovorca takým používateľom mena, ktorý má povolené myliť sa v mnohých situáciách, ba dokonca vo väčšine z nich. Lenže prečo by aj *zväzkovo*-deskripcná teória nemohla zlyhať z rovnakého dôvodu ako jednoduchá deskripcná teória? Môže sa stať, že ani jedna deskripcia z daného zväzku nevyčleňuje nijaký predmet, a predsa by sme si chceli nárokovať, že sme použili daného mena referovali.¹⁷ Tento problém sa dá riešiť ďalším zoslabením idey zväzku deskripcií tak, že zväzok deskripcií budeme pokladať za neuzavretý, t.j. jednoducho pripustíme, že nemáme k dispozícii *celý* zväzok

deskripcii. Ako však ukáže bod *e*), zväzkovo-deskripcná teória neprijíma toto riešenie.

d) Referentom mena je ten predmet, ktorý spĺňa postačujúce, ale zatiaľ neurčené množstvo deskripcii. Kritériá referencie sú teda voľné, to znamená, že množstvo úspešne referujúcich deskripcii asociovaných s vlastným menom nie je presne špecifikované a uzavreté. Zo zväzku sa môžu niektoré deskripcie odstraňovať a iné sa môžu doň dopĺňať, keď sa ukáže, že niektoré deskripcie nedeterminujú daný referent mena, ale túto úlohu lepšie plnia iné deskripcie, ktoré zväzok zatiaľ neobsahuje. Searle to pokladá za dôležitú črtu svojej teórie, lebo umožňuje oddeliť teóriu významu od teórie referencie:

Keby kritériá pre [referenciu] vlastných mien boli vo všetkých prípadoch celkom rigidné a špecifické, potom by vlastné meno nebolo ničím iným, len skratkou za tieto kritériá. Vlastné meno by fungovalo presne ako skrátená určitá deskripcia. [...] Mená však nefungujú ako deskripcie, ale skôr ako vešiaky, na ktorých sú deskripcie zavesené. Takže neurčitosť kritérií pre vlastné mená je nevyhnutnou podmienkou oddelenia referujúcej funkcie od deskriptívnej funkcie jazyka. ([9], 590-591)

S tým súvisí aj ďalší aspekt tejto myšlienky. Referentom mena bude predmet, ktorý spĺňa *aspoň niektoré* jedinečné deskripcie, ale nemusí spĺňať všetky, lebo, prirodzene, všetky deskripcie nemusia byť známe alebo sa o nich nemusí vedieť, či naozaj determinujú alebo nedeterminujú požadovaný predmet. Extrémnym príkladom úspešného referenčného použitia mena môže byť prípad, v ktorom je splnená práve jedna jedinečná deskripcia z určitého zväzku a zároveň nijaká iná deskripcia nie je splnená iným predmetom. Potom uvedený predmet možno pokladať za referent mena.

e) Ak nijaký predmet nespĺňa požadovaný počet deskripcii, potom vlastné meno, s ktorým sa zväzok deskripcii asociuje, nemá referent. Táto črta Searlovej teórie je jednoduchým dôsledkom predchádzajúcej podmienky. Tento aspekt teórie je v skutočnosti spochybniteľný. Jeho udržateľnosť závisí od toho, ako budeme zväzkovo-deskripcnú teóriu interpretovať.

6. Dve interpretácie a ich dôsledky

Aj napriek tomu, že takáto formulácia zväzkovo-deskripcnej teórie sa zdá pomerne jasná, umožňuje najmenej dve rôzne interpretácie. Najprv načrtnem interpretáciu preferovanú odporcami tejto teórie, najmä Keithom

Donnellanom a Saulom Kripkem, a potom predložím inú, podľa mňa adekvátnejšiu interpretáciu.

Prvá interpretácia - budem ju nazývať *interpretáciou A* - reprezentuje klasický výklad zväzkovo-deskripčnej teórie. Podľa tejto interpretácie sa s vlastným menom asocjuje určitý zväzok deskripcií a potom sa hľadá predmet, ktorý spĺňa aspoň jednu deskripciu z tohto zväzku. *Nájdenny* predmet sa potom vyhlási za referent vlastného mena. Netreba veľkú vynaliezavosť, aby sa dali objaviť argumenty ukazujúce nesprávnosť takejto teórie. Donnellan a Kripke ich predložili nepreberné množstvo. Podstatnou črtou vlastných mien je podľa nich to, že sú *rigidnými designátormi*, t.j. výrazmi, ktoré v každom možnom svete referujú na ten istý predmet, ak, pravda, v danom svete predmet existuje; ak v nejakom svete neexistuje, vlastné meno v ňom nereferuje. Inými slovami, v rôznych situáciách, za rôznych stavov vecí chceme vlastným menom referovať na ten istý predmet bez ohľadu na to, aké vlastnosti má v danej situácii. Práve zväzkovo-deskripčná teória v interpretácii A popiera, že by vlastné mená boli rigidnými designátormi. Dôvod spočíva v tom, že empirické deskripcie nie sú rigidnými designátormi, takže v rôznych možných svetoch môžu referovať na *rôzne* predmety. (To neznamená nič iné, len to, že referentom deskripcie je predmet, ktorý má v danej situácii príslušnú jedinečnú vlastnosť.) Ak však totožnosť referenta vlastného mena určujú asociované deskripcie, potom aj meno môže mať v rôznych možných svetoch rôzne referenty. Toto je jadro Kripkeho tzv. *modálneho argumentu*.¹⁸

K modálnemu argumentu pridáva Donnellan ďalšie námietky, ktoré takisto ukazujú, že deskripcie nemusia byť spoľahlivým determinátorom referenta mena. Píše:

Tvrdím, že *a)* vlastné meno môže mať referent dokonca aj vtedy, keď podmienky stanovené princípom [identifikačných deskripcií] nie sú splnené; *a b)* hoci sú tieto podmienky splnené, predmet, ktorý by podľa spomenutého princípu mal byť referentom, nemusí byť pravým referentom. ([1], 335-336)

Môžu teda nastať situácie, v ktorých vlastné meno má referent, ktorý však nespĺňa asociovanú identifikačnú deskripciu, ale môže ju spĺňať iný predmet, ktorý nie je referentom daného mena.¹⁹ Jadro nesprávnosti takejto deskripčnej teórie pregnantne vystihuje Donnellan v nasledujúcej pasáži:

[M]ôžeme si predstaviť nasledujúce hry: Hráč v prvej hre predloží množinu deskripcií a ostatní hráči sa pokúšajú nájsť v miestnosti predmet, ktorý ich najlepšie spĺňa. [...] V druhej hre hráč vyčlení nejaký predmet v miestnosti, pokúsi

sa sformulovať deskripcie, ktoré ho jedinečne charakterizujú, a ostatní hráči hľadajú, ktorý predmet opísal. Úlohou ostatných hráčov v druhej hre [...] je zistiť, čo bolo opísané, nie to, čo najlepšie spĺňa deskripcie. Pokiaľ deskripcie vstupujú do determinácie referenta mena, domnievam sa, že druhá hra predstavuje lepšiu analógiu. ([1], 356)

Dôsledkom uvedenej interpretácie A je však jedna skutočnosť, ktorá zjavne odporuje Searlovým zámerom. Ak sa totiž referent mena má nájsť až *potom*, ako s menom asociujeme určitý zväzok deskripcií, je jasné, že sa nemožno niektorých deskripcií vzdať ako neadekvátnych na vyčlenenie referenta mena a naopak iné deskripcie prijať. Ak totiž istá deskripcia vyčleňuje určitý predmet, ale iná ho nevyčleňuje, avšak zároveň nevyčleňuje ani nijaký iný predmet, netreba ju zo zväzku vypustiť, lebo potrebnú identifikačnú prácu už odvieďla úspešnejšia deskripcia. Inými slovami, v takejto koncepcii neexistuje v určitých prípadoch možnosť omylu, t.j. hovorca nemôže mať o referente mena chybné poznatky (ak meno referuje), lebo hoci je poznatok chybný vzhľadom na jeden predmet, je správny vzhľadom na inú vec a *táto* druhá vec teda bude referentom mena. Searle poznamenáva, že "by som mohol zistiť, že moja identifikačná deskripcia nie je o danom predmete pravdivá, ale aj tak sa nechcem vzdať mena predmetu" ([10], 169). Searle teda priamo odmieta uvedený dôsledok.

Z tohto hľadiska je naozaj výstižnejšia druhá hra, o ktorej hovorí Donnellan, ale takisto podľa mňa výstižnejšie charakterizuje, o čo v zväzkovo-deskripcnej teórii ide. Podľa *interpretácie B* sa prvky do zväzku deskripcií vybrali na základe *konkrétneho* predmetu a tento predmet je referentom vlastného mena, s ktorým sa zväzok asociuje. V tomto prípade možno povedať, že niektorá deskripcia *nesprávne* opisuje daný predmet, a preto ju treba odstrániť z daného zväzku deskripcií. Zväzok deskripcií je pod neustálym kritickým dohľadom a členovia jazykovej komunity sú pripravení odstrániť akýkoľvek jeho prvok, ktorý sklame.

Na rozdiel od interpretácie A má interpretácia B aj iné výhody. Interpretácia A má ako pomerne neštandardný dôsledok to, že ak zväzok deskripcií asociovaný s daným vlastným menom nie je schopný jedinečne vyčleniť nijaký predmet, tak nie je jasné, či dané meno nereferuje, lebo hľadaný predmet neexistuje, alebo nereferuje, lebo s menom neasociujeme správne deskripcie. V prípade negatívnych existenčných tvrdení, napríklad "Romulus neexistuje", to dokonca vedie k pripísaniu rôznych pravdivostných hodnôt. V prvej situácii, ak referencia zlyhá, bude veta "Romulus neexistuje" pravdivá, lebo referenčné zlyhanie zväzku deskripcií má existenčný vplyv. V druhej situácii sa

nemusi dospieť k tomuto záveru, keď sa ukáže, že len naše deskripcie neboli správne, a Romulus v skutočnosti existuje. Veta "Romulus neexistuje" je jednoducho nepravdivá. V interpretácii B je v takomto prípade jasné, že asociované deskripcie nemajú existenčný vplyv, ale najprv sa určitý negatívny existenčný výrok musí ukázať ako pravdivý, aby bolo jasné, že deskripcie nedokážu vyčleniť nijaký predmet práve preto, že takáto jednotlivina neexistuje. Inými slovami, to znamená, že poznatky, ktorými disponujú členovia danej jazykovej komunity, nedokážu ovplyvňovať (v relevantnom zmysle) existenciu alebo neexistenciu jednotlivín.

Takisto si treba všimnúť skutočnosť, že ak zväzkovo-deskripčnú teóriu chápeme v interpretácii A, zostáva záhadným spôsob, ako vyberáme deskripcie do zväzku, ktorý sa asociuje s daným menom. Chýba totiž akékoľvek kritérium, ktoré by mohlo výber ovplyvňovať. Nie je prirodzenejšie povedať, že určité deskripcie sa vybrali preto, že členovia komunity sa domnievajú, že správne opisujú konkrétny predmet? A fakt, že niektoré z nich ho nesprávne opisujú, možno chápať len ako výraz omylnosti členov komunity, ktorí sa nesprávne domnievali, že daná deskripcia vyčleňuje stanovený predmet, ale sa vo svojom predpoklade mýlili. Ak je táto situácia prijateľnejšia, potom aj interpretácia B musí byť správnejšia.

Iný rozdiel medzi interpretáciami A a B je nasledujúci. Kripke vo svojej brilantnej analýze zväzkovo-deskripčnej teórie uvádza tieto dve jej charakteristické črty:²⁰

- a) Výrok "Ak X existuje, tak X spĺňa väčšinu deskriptívnych podmienok" pozná hovorca *apriórne*.
- b) Výrok "Ak X existuje, tak X spĺňa väčšinu deskriptívnych podmienok" vyjadruje nevyhnutnú pravdu.

Charakteristika b) však odporuje tomu, čo hovorí Searle, podľa ktorého takýto výrok vyjadruje len kontingentnú pravdu: "predstavme si, že zhodne odmietneme používať meno 'Aristoteles' a namiesto neho sa rozhodneme používať deskripciu 'Alexandrov učiteľ'; potom je nevyhnutná pravda, že človek, na ktorého sa referuje, je Alexandrov učiteľ" - ale je kontingentná pravda, že Aristoteles sa venoval pedagogickej práci" ([9], 591). Charakteristika a) je zrejme prijateľná pre prívržencov zväzkovo-deskripčnej teórie, lebo ak určitý zväzok deskripcií determinuje referent mena pre daných hovorcov, potom veta uvedenej formy musí byť pre nich *apriórne* známa. Interpretácia A, ktorú obhajuje aj Kripke, však vyžaduje, aby boli splnené podmienky a) aj b), kým interpretácia B vyžaduje len splnenie podmienky a). Interpretácia A má

závažné ontologické dôsledky (okrem tých, ktoré sme si všimli pri negatívnych existenčných vetách), ktoré sa spájajú s prijímaním charakteristiky *b*), ktoré však interpretácia B nemá, lebo pojem *apriórnosti* je epistemologickým pojmom, a teda sa týka len poznania.

Avšak nech zväzkovo-deskripční teoretici obhajujú interpretáciu B akýmikoľvek prostriedkami, robili by svojej favorizovanej teórii medvediu službu. Predstava, že máme nejaký predmet, a *tento* predmet opisujeme určitými deskripciami, na ktorých základe ho môžeme "pripútať" k nejakému menu ako jeho referent, je síce lákavá, ale obsahuje podstatný defekt. Ak totiž toto má byť teória referencie vlastných mien, bude sa referovanie vlastného mena na nejaký predmet vysvetľovať kruhovo. Musíme *vopred* mať predmet, ktorý deskripcie opisujú, t.j. musíme vedieť, na čo meno referuje, aby sme vedeli, ktorý predmet majú deskripcie opisovať. Potom však zväzok deskripcií ako garant determinácie referenta pre dané vlastné meno je *de facto* zbytočný, lebo *už* vieme, čo je referentom mena. Táto "teória referencie" teda predpokladá už inú teóriu referencie, ktorá by povedala, ktorý predmet máme opísať. To ostatne bolo obsiahnuté už v Donnellanovom citáte o dvoch hrách. Donnellan a Kripke takú teóriu ponúkli - nazvali ju kauzálnou, resp. historickou teóriou referencie vlastných mien - a preto nijakú zväzkovo-deskripčnú teóriu *ako teóriu referencie* nepotrebujú. Paralela medzi osudom tejto teórie a Fregeho koncepcie je pomerne zjavná. Rozdiel je len v tom, že chybu vo Fregeho teórii možno ľahšie odhaliť. Zväzkovo-deskripčná teória síce úspešnejšie zastierala svoje slabiny, ale jej pád je o to hlbší: ako uznávajú jej obhajcovia, nie je teóriou významu vlastných mien, ale zároveň, ako sa pokúšajú odhaliť jej odporcovia, nie je ani teóriou referencie vlastných mien.²¹

Katedra logiky a metodológie vied FiF UK

Šafárikovo nám. 6

818 01 Bratislava

e-mail: klmv@fphil.uniba.sk

POZNÁMKY

¹ Problematika subjektu a predikátu patrí medzi najdôležitejšie v Strawsonových prácach. Z tohto hľadiska je významná najmä monografia [12], ale aj viaceré state zo zborníka [13] (napríklad stať [11], ktorej preklad je publikovaný v tomto čísle *Organonu F*).

² Pozri [12], 48.

³ Výraz sa niekedy chápe ako arbitrárny znak, lebo danú entitu označuje len na základe konvencie, dohody. Referencia medzi deskripciou a jednotlivinou je však nearbitrárna, lebo ju možno explikovať ako spĺňanie. Arbitrárnosť skôr existuje medzi jednoduchými (z hľadiska sémantiky) zložkami deskripcie a ich významami (výraz by mohol mať celkom iný význam), ktoré spolu tvoria deskriptívnu podmienku, ktorú by mal predmet spĺniť, aby mohol byť referentom deskripcie. V tom zmysle je referent deskripcie determinovaný nearbitrárne. Túto komplikáciu však zanedbávam, lebo hovorím o deskripciách (a všeobecne o výrazoch) jazyka, ktorý už má stanovenú sémantiku.

⁴ Takú istú dvojznačnosť dosiahneme aj v jazykoch, ktoré obsahujú určitý člen, jednoducho tak, že určitý člen nahradíme neurčitým členom (napríklad v angličtine nahradíme slovo "the" výrazom "a", resp. "an").

⁵ Zdá sa však, že existujú vety, v ktorých sa vlastné meno vyskytuje na druhom mieste nie ako subjekt, ale v úlohe predikátu. Vlastné meno dokonca nevystupuje ako singulárny výraz, ale ako prídavné meno, niekedy aj ako sloveso. Napríklad: "Nemysli si, že si (nejaký) Einstein", "Tento klobúk je napoleonský", "Príliš platonizuješ"... O takýchto vetách diskutuje aj Strawson a konštatuje, že v týchto prípadoch nejde o vlastné mená, ale o všeobecné výrazy odvodené od vlastných mien a vyjadrujúce nejakú vlastnosť charakteristickú pre nositeľa príslušného mena. Strawson uzatvára, že "jazyk prirodzene pripúšťa použitie vlastných mien jednotlivín v jednoduchých, z gramatického hľadiska predikatívnych tvaroch práve vtedy, keď použitie týchto tvarov nevedie k predikácii jednotliviny, čiže fakticky, keď môžeme povedať, že term uvedený výrazom, ktorý je so zreteľom na gramatiku predikatívnym výrazom, je všeobecninou alebo komplexom všeobecniny a jednotliviny" ([12], 181). Pozri aj [10], 163.

⁶ Mill predložil aj teóriu, ktorú by bolo možné chápať ako teóriu referencie vlastných mien. Jeho riešenie je však krajne psychologické a subjektivistické, a preto nie je uspokojivé ako riešenie problému referencie pre výrazy *verejného* jazyka. Mill píše: "Vlastné meno nie je nič iné, len znak bez významu, ktorý v našich myšliach spájame s *ideou* predmetu, aby sme mohli myslieť o danom individuu vždy, keď sa tento znak vyskytne pred našimi očami alebo objaví v našej myšli" ([6], 35; *kurz.* - M. Z.). Všetko, čo sa Millovi v tomto prípade podarilo, bolo stanovenie spojenia medzi menom a subjektívnou predstavou predmetu.

⁷ Medzi klasické práce z kauzálnej teórie referencie patrí Kripkeho monografia [4], Donnellanove state [1] a [2] a Putnamov článok [8]. Donnellan však svoju teóriu nazýva historickou teóriou referencie, lebo popiera, že všetky väzby prítomné v komunikačnom reťazci musia byť kauzálne; pozri [2], 3.

⁸ Táto idea nápadne pripomína Putnamovu myšlienku deľby jazykovej práce [division of linguistic labour], ktorú explikoval pre všeobecné výrazy. Pozri [8], 227.

⁹ Pozri [12], 51-53.

¹⁰ Pozri [12], 51.

¹¹ Pozri [12], 187-188.

¹² Pozri [4], 90.

¹³ Pravda, ani kauzálna teória, ktorú obhajuje aj Kripke, nie je na tom lepšie, keď ponúka podobné riešenie. Kripke argumentuje, že jeho riešenie je lepšie, ale možno ukázať, že toto vysvetlenie objasní nanajvýš proces rozširovania mena v jazykovej komunite, nie referenciu mena.

¹⁴ Strawson takisto zdôrazňuje určitú voľnosť deskriptívnych kritérií: "keď hovorím o 'pripravenosti nahradiť meno deskripciou', nemožno túto požiadavku brať príliš doslova. Nevyžaduje sa, aby ľudia úplne presne vyjadrili to, čo vedia" ([12], 188).

¹⁵ Pravým vlastným menom je také meno, ktoré neobsahuje deskriptívne slová, napríklad všeobecné podstatné mená, prídavné mená atď. Nepravými vlastnými menami sú napríklad zvraty "Organizácia Spojených národov" alebo "Svätá rímska ríša".

¹⁶ Pojmom presupozície sa zaoberal najmä Strawson; pozri napríklad [11] a [14].

¹⁷ Pozri príklad o Jonášovi z [4], 67.

¹⁸ Pozri [4], 74-76.

¹⁹ V stati [1] Donnellan analyzuje viaceré príklady, ktoré to ilustrujú.

²⁰ Pozri [4], 65.

²¹ Ďakujem Pavlovi Cmorejovi za niektoré návrhy na zlepšenie a stimulujúcu diskusiu.

LITERATÚRA

- [1] DONNELLAN, K. (1970): Proper Names and Identifying Descriptions. In: *Synthese* 21, 335-358.
- [2] DONNELLAN, K. (1974): Speaking of Nothing. In: *The Philosophical Review* 83, č. 1, 3-31.
- [3] FREGE, G. (1992): O zmysle a denotáte. In: *Filozofia* 47, č. 6, 349-363.
- [4] KRIPKE, S. A. (1980): *Naming and Necessity*. Basil Blackwell. Oxford.
- [5] LINSKY, L. (1992): Referencia a referenty. In: [7], 148-160.
- [6] MILL, J. S. (1986): *A System of Logic*. London.
- [7] ORAVCOVÁ, M. (ed.) (1992): *Filozofia prirodzeného jazyka*. Archa, Bratislava.
- [8] PUTNAM, H. (1975): The Meaning of "Meaning". In: *Mind, Language and Reality. Philosophical Papers*, vol. 2. Cambridge University Press, Cambridge 1975, 215-271.
- [9] SEARLE, J. R. (1997): Proper Names. In: Ludlow, P. (ed.): *Readings in the Philosophy of Language*. MIT Press, Cambridge (Mass.) - London (England) 1997, 585-592.
- [10] SEARLE, J. R. (1969): *Speech Acts*. Cambridge University Press, Cambridge.
- [11] STRAWSON, P. F. (1999): Identifikačná referencia a pravdivostné hodnoty. In: *Organon F* 6, č. 4, 377 - 394.
- [12] STRAWSON, P. F. (1997): *Individuá*. Iris, Bratislava.
- [13] STRAWSON, P. F. (1971): *Logico-Linguistic Papers*. Methuen, London.
- [14] STRAWSON, P. F. (1992): O referencii. In: [7], 126-147.
- [15] WITTGENSTEIN, L. (1979): *Filozofické skúmania*. Nakladateľstvo Pravda, Bratislava.